

Др МИЛИЦА ТАПАВИЧКИ-ИЛИЋ

Археолошки институт
Београд

ОСВРТ НА БОРАВАК МИЛОЈА ВАСИЋА У НЕМАЧКОЈ ТОКОМ ДОКТОРСКИХ СТУДИЈА

Апстракт: Милоје Васић, први српски школовани археолог, боравио је између 1896. и 1899. године, на докторским студијама у Немачкој, најпре на берлинском, а затим на минхенском универзитету. Уз филологију и историју уметности, као главни предмет је слушао класичну археологију. У овом периоду, написао је докторску дисертацију под насловом „Бакља у култу и уметности код Грка“ (*Die Fackel in Kultus und Kunst der Griechen*). У раду ће укратко бити представљен и садржај напред наведене докторске дисертације М. Васића.

Кључне речи: Милоје Васић (1869–1956), археолог, докторске студије, Немачка.

Милоје Васић је био први српски школовани археолог. Између 1896. и 1899. године, боравио је на докторским студијама у Немачкој. Уз подршку српске државне владе, у пролеће 1896. се уписао на Берлински универзитет, на којем му је ментор био професор Фуртвенглер (*Adolph Furtwängler*). После четири семестра проведена на овом универзитету, 1898. године прешао је у Минхен, на универзитет К. Б. Лудвиг-Максимилијан (*K. B. Ludwig Maximilians Universität zu München*). Уз филологију и историју уметности, као главни предмет слушао је класичну археологију.

Студиозност и енергија професора Фуртвенглера, без сумње су пренете на младог српског ученика, који их је безрезервно упијао. Треба напоменути да је сам Фуртвенглер био асистент познатом пиониру археологије, Хајнриху Шлиману, са којим је 1878. године руководио ископавањима у Олимпији.

Код младог Васића су се у периоду боравка у Берлину и Минхену развиле критичност и логично размишљање, примењени како на теренском раду, тако и у закључцима који су следиле. Сви ти великани, са којима је директно или индиректно био у додиру, деловали су инспиративно и подстицајно на његов рад.

Сврха Васићевог боравка у Немачкој била је израда докторске дисертација са насловом „Бакља у култу и уметности код Грка“ (*Die Fackel in Kultus und Kunst der Griechen*), одбрањена на немачком у Минхену и штампана 1900, у Београду¹.

У уводу овог научног, изузетно „питког“ штива, аутор говори о употреби и значењу бакље, које је могло бити катартичко и апотропејско². Бакља обједињује ватру и светлост – ватру, која прочишћава и уништава грехе, док светлост растерује зло и демоне. На тај начин, она је најпогоднија да људе чува од нежељеног. Бавећи се даље значењем бакље, Васић наводи сродност обичаја паљења бакље са паљењем бадњака, упоређујући на тај начин један антички обичај са једним савременим. Овај поступак ће понављати неколико пута у тексту дисертације. Са једне стране, у тренутку када су и археологија и етнологија младе науке, ово мешање хипотеза и аргумената је неизбежно, али врло занимљиво и чак плодносно. Са друге стране, управо овај поступак говори о аутору који је, иако телом у Немачкој на студијама, духом нераскидиво везан за отаџбину, црпећи из народне традиције паралеле за оно чиме се у научном раду бавио.

До 4. века пре н. е., бакља се у грчком култу повезивала искључиво са хтонским божанствима, углавном онима која се појављују у елеусинским и орфичким мистеријама³. После тог периода, тачније после појаве Аристотелових природњачких учења, бакља постаје симбол светлости, сунца, месеца, муње, па чак и вина.

У наставку дисертације, Васић је своје студије о бакљи у култу и уметности Грка поделио на два главна поља – на употребу бакље у јавном и у приватном култу. Употреби бакље у јавном култу посвећен је највећи део његовог рада.

Елеусинске мистерије су у 6. веку пре нове ере развили Атињани, а затим их убрзо прихватили и остали Грци⁴. Оне се везују за божанства Деметру, Кору и Јакхоса. Смртници који су узимали учешћа у овом култу подвргавали су се одређеној врсти прочишћавања, која је стајала у тесној вези са ватром, а самим тим и са бакљом. Васић описује неколике представе на споменицима, на којима је приказан управо тај процес⁵. Затим описује ток прославе која је трајала два дана и укључивала процесију чији су учесници носили бакље.

Деметрин култ је иначе тесно повезан са ватром и бакљама, које су употебљаване током приношења жртава овој богињи. Исто важи за Кору. О томе пише Паусанија, говорећи како јој је приношена жртва у виду запаљене бакље која се бацала у јаму⁶. Упркос увреженом мишљењу да су се ови култови упражњавали ноћу, када би се употреба бакље подразумевала сама

¹ *Die Fackel in Kultus und Kunst der Griechen*.

² Оп. cit, 6.

³ Оп. cit, 12.

⁴ Оп. cit, 15, 16.

⁵ Оп. cit, 17.

⁶ Pausanias II, 22, 4.

по себи, Васић наглашава да је доба дана посвећено хтонским божанствима заправо било поподне⁷.

Наредни део доктората посвећен је представама Коре и Деметре на којима оне као атрибут носе бакљу⁸, после чега следи део о представама Јакхоса на споменицима⁹.

Велики број писаних извора спомиње повезаност Диониса са бакљом¹⁰. На две теракоте из Кампаније, приказан је Дионис као дете, у пратњи Менаде и Сатира. Менада при томе носи упаљени бакљу, која ове има апотропејску функцију, штитећи малог Диониса.

Плесање, трчање и слављење Менада и Сатира током Дионисија спадају у културне радње које су се одвијале ноћу уз светлост бакљи. Носиоци бакљи су се претходно прочишћавали, да би се чистог тела сјединили са божанством¹¹. Представама оваквих сцена на споменицима посвећено је посебно поглавље¹².

Грчка религија се данас с правом у већини случајева поистовећује са прастарим хтонско-сепулкралним култом. Страх од нестанка душе и њеног одласка у свет демона је прастар. Из ових представа формирала се временом фигура Хекате, богиње која се првенствено повезивала са приватним (кућним) култом. Њено место је било поред кућног огњишта, дакле, поред ватре.

Хтонско-демонски карактер приписује се богињи Артемиди, као и Еринијама, Истросима, Апатима и другим божанствима. Чим би њихова штетност постала уочљива, јављала се потреба за заштитом од ових утвара. Ова мисао је изгледа била најстарији мотив и покретач за апотропејску употребу бакље.¹³

Представе Хекате са бакљом јављају се на црно- и црвенофигуралним вазама 5. века пре н.е., а од овог периода на даље и на грчким и чак римским новчићима из периода Царства. Представе Еринија, Хекатиних пратиља, јављају на вазама 4. века пре н.е.¹⁴ Свакако најбројније су представе Артемиде: на црно- и црвенофигуралним вазама, али и на новцу различитих грчких градова из 4. века пре н.е.

На крају обимног поглавља о јавном култу који је укључивао употребу бакље, Васић се позабавио трком са бакљама, чији настанак везује за 6. век п.н.е.¹⁵ Циљ овакве трке би, по Плутарховом тумачењу био, да се чиста, неукљана ватра пренесе са једног места на друго. Изражавајући донекле другачији став, Васић наводи да су са бакљом увек повезани плес или трк, чији

⁷ Vassits 1900, 21.

⁸ Op. cit, 22–27.

⁹ Op. cit, 27–28.

¹⁰ Op. cit, 33.

¹¹ Op. cit, 35.

¹² Op. cit, 38–41.

¹³ Op. cit, 50.

¹⁴ Op. cit, 57.

¹⁵ Op. cit, 65.

су циљ прочишћавање и одбрана од нечистих сила. Преношење ватре са једног места на друго унутар једног те истог града није одрживо, јер се, у случају када би ватра постала „укаљана“, она морала донети са неког сасвом другог места. Са друге стране, атински обичај да се током панатенејских свечаности са упаљеним бакљама трчи од Академије кроз град и натраг до Ареопага сасвим је разумљив, јер је на тај начин ватра бивала пронета кроз готово читав град, или бар његов највећи део.¹⁶ Слични обичаји постојали су у граду Хефестеји на Лемносу, у Коринту, Амфиполису, Кизику, на острвима Хиосу и Лезбосу итд.¹⁷

Последњи део своје докторске дисертације Васић је посветио употреби бакље у приватном култу. Она заузима посебно место током три најважнија тренутка у животу сваког човека: рођењу, венчању и смрти. У веровањима сваког народа постоји тумачење да су током ових кључних момената присутни како добри, тако и лоши духови. Ове потоње, наравно, треба држати подаље.

О употреби бакље приликом рођења и током првих дана живота не постоји велики број података. Ипак, на једној вази лепог стила, приказано је Јакхово рођење и жена која држи чак две бакље.¹⁸ Обичај да се у просторији у којој је новорођенче не гаси светло постоје код многих народа. Васић наводи да Срби не упражњавају само обичај да не угасе светло, већ не остављају ни пелене напољу након заласка сунца, јер новорођенчету иначе прети опасност од болести. Овде се поново јавља Васићева тежња да паралеле за одређене обичаје и култне радње старих Грка повеже са сродним обичајима код Срба.¹⁹

При венчању, бакља се поново јавља у својој прочишћавајућој, апотропејској улози, пре свега у оном тренутку кад млада улази у младожењину кућу. Ту су најважнија два момента: најпре само паљење бакље, а затим онај када се мајке младе и младожење појављују на церемонији са бакљама. Осим тога, чин свадбе се сам по себи везивао за поподневне и вечерње сате, период током којег су присутна хтонска божанства, које је опет ваљало неутралисати. Наново, Васић даје паралелу са српским обичајем током којег свадбену поворку предводе две младе особе (најчешће два младића), који у рукама држе по две упаљене свеће. Током церемоније у самој цркви, млада и младожења држе свеће, да би их касније предали сведоцима тј. кумовима, који их носе до краја церемоније. Током повратка кући, поворку такође предводе две особе које носе упаљене свеће. На крају, седам дана после свадбе, млада је одлазила у цркву и доносила кући једну свећу, која се затим дуго чувала.²⁰

¹⁶ *Op. cit.*, 66–67.

¹⁷ *Op. cit.*, 69–71.

¹⁸ *Op. cit.*, 74.

¹⁹ *Op. cit.*, 75–76.

²⁰ *Op. cit.*, 79.

Најзад, ватра и бакља су имале важну улогу на самртном одру, јер се сматрало да је покојник као „чист“ требало да буде испраћен на онај свет.

Сврха боравка младог учењака Милоја Васића у Немачкој, Берлину и Минхену било је писање и одбрана докторске дисертације, која је затим, на немачком језику, објављена у Београду 1900 године. Као стипендиста српске владе оног времена (1896–1899), Васић је искористио ову погодност, доневши натраг не само огромно знање, већ и нераскидиве везе с иностраним, немачким и другим стручњацима. Ово потоње, познанства са страним научницима, умногоме му је помогло у даљем раду.²¹

Дисертација произашла из овог вишегодишњег Васићевог боравка у Немачкој, била је првенац на сцени српске археологије. По свом садржају, она спада у домен класичне археологије, делимично и етнологије. Посебна драж, која се као црвена нит протеже кроз цео рад, јесте жеља аутора да, где год је то могуће, као паралелу античком грчком обичају наведе српски обичај истог или сродног значења. Ту Васићеву особину су, током многих деценија које су уследиле, знали да цене и његови бројни студенти, од којих су многи постали прослављени археолози и професори.

БИБЛИОГРАФИЈА

Vassits Miloje, *Die Fackel in Kultus und Kunst der Griechen* (Inaugural Dissertation zur Erlangung der Doktrwürde einer philosophischen Facultät, Sektion I, der K. B. Ludwig Maximilians Universität zu München), Belgrad 1900.

²¹ О академику Милоју Васићу в. у *Стиаринару* VI/VII (1956–1957) и у Каталогу изложбе “Винча и њен свет” 1988. године.

Die Fackel

in

Kultus und Kunst der Griechen.

Inaugural-Dissertation zur Erlangung der
Doktorwürde, einer hohen philosophi-
schen Facultät, Sektion I, der K.
B. Ludwig Maximilians-Uni-
versität zu München am
10. Juni 1899

vorgelegt von
Miloje Vassits.

Belgrad
Königl. Serb. Staatsbuchdruckerei
1900.

Flora

MÜNCHEN
... 1875

MILICA TAPAVIČKI-ILIĆ

Institute of Archaeology
Belgrade

A SHORT OVERVIEW OF MILOJE VASIĆ'S DOCTORAL STUDIES IN GERMANY

Summary

Between 1896 and 1899, Miloje Vasić (1869–1956), the first academic Serbian archaeologist, spent time on his studies in Germany. Supported by the Serbian state government, he enrolled at the Berlin University in spring 1896, where he studied under professor Adolph Furtwängler. After four semesters spent at this University, he went to Munich in 1899. At the Munich University, apart from philology and history of art, his main subject was classical archaeology.

At the end of this period he defended 10th June 1899 his doctoral thesis entitled “The Torch in Cult and Art of the Greeks” (*Die Fackel in Kultus und Kunst der Griechen*). An overview of the thesis is also given in this paper.